

ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

УДК 330.113.6

Божко М.В.

аспірант кафедри економіки підприємства та менеджменту
ХНЕУ ім. С. Кузнеця

АЛЬФРЕД МАРШАЛЛ І ЗАКОН СПАДНОЇ ВІДДАЧІ ДОДАТКОВИХ ВИТРАТ

Анотація. В статті розглядаються проблеми теорії та практики дії закону спадної віддачі. Здійснюється стислий огляд історії формування даного закону та його визначення. Підкреслюється особлива роль, яку приділяв А. Маршалл аналізу дії закону спадної віддачі. Наводиться визначення закону спадної віддачі в редакції А. Маршалла та його висновок по можливості переходу спадної віддачі в закон постійної віддачі. А. Маршалл не виключається можливість також варіанту, коли на фоні недостатньої обробки земельної ділянки внаслідок обмеженої кількості праці і капіталу їх додаткові вкладення можуть давати зростаючу віддачу.

Ключові слова: витрати, спадна віддача, постійна віддача, закон, закономірність, ефективність.

Постановка проблеми. Серед провідних орієнтирів стратегії розвитку сільського господарства України є послідовна орієнтація на підвищення інтенсивності виробництва як продукції рослинництва, так і тваринництва. Практична реалізація цього принципу передбачає суттєве збільшення витрат в розрахунку на одиницю об'єкта прикладання праці. У зв'язку з цим слід зазначити, що з часів появи у 1766 році праці Тюрго «Роздуми про створення і розподіл багатства» в економічній науці почала стверджуватися думка, що додаткові витрати можуть включати механізм зниження їх окупності, тобто появи тенденції, яка згодом набула статусу закону.

В аналізі механізму збою дії важливе місце належить Альфреду Маршаллу. А в зв'язку з тим, що його внесок у розбудову теорії спадної ефективності додаткових витрат не завжди отримував оцінку, якої він заслуговує навіть у провідних виданнях з історії економічної теорії, виникає потреба більш повно з'ясувати, в чому він полягає, а також в якій мірі сформульовані ним положення зберігають актуальність до теперішнього часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальне визнання отримало положення, що Альфред Маршалл в історію економічної науки увійшов як видатний англійський економіст. Серед його найважливіших теоретичних здобутків, зокрема вказується на нове трактування предмета економічної

науки та розвиток методології економічних досліджень [1, с. 478]. Саме ним було запропоновано замінити вузький термін «політична економія» на більш широкий – «економікс». Головна праця А. Маршалла «Принципи економікс» вперше була видана в 1890 р. Вона затвердила його положення як визнанного лідера економічної науки кінця ХІХ – початку ХХ століття. Ще при житті автора останнє восьме видання було здійснено в 1920 році. Існують найвищі оцінки цієї праці, в тому числі окремих підходів до вирішення завдань, які ставив перед собою автор. Так, вказується на те, що А. Маршаллу вдалося створити дійсно синтетичну працю. У його книзі можна знайти посилення на праці економістів різноманітних поглядів, прихильників різних теоретичних напрямків від класичної школи і раннього маржиналізму до історичної школи. Причому Маршалл, як правило, не критикує, а спирається на них, знаходить в їх концепціях те, що допомагає створити цілісну картину економічного світу [2, с. 275-276]. Виходячи з викладеного вище, Н.В. Статівка зробила висновок, який дуже вдало характеризує здатність творчого доробку А. Маршалла: його можна назвати узагальнюючим економістом ХІХ століття [Там же, с. 279].

Тож логічно виглядає та обставина, що відомий американський економіст У. Баумоль, визначаючи внесок ХХ століття у розвиток економічної науки в якості бази для порівняння прийняв здобутки А. Маршала

[3]. Логічним в такому випадку буде звернення до тієї складової наукової спадщини А. Маршала, яка пов'язана з законом спадної віддачі додаткових витрат. Обґрунтованість такого кроку обумовлюється ще і тим, що і в цьому відношенні А.Маршал не тільки здійснював узагальнення, а і робив вагомий внесок в подальшому обґрунтуванні механізмів дії цього закону. Правда можна зазначити і таке. Навіть у фундаментальних підручниках з економічної теорії не завжди відзначається той значний внесок, який зробив А. Маршал у розвиток теорії спадної віддачі додаткових витрат. У певній мірі це можна віднести до підручника відомого історика економічної думки С.М. Злупка, в якому міститься така констатація: «Сприйняття капіталу дало Маршалові змогу відмовитися від рикардовської динаміки капіталу, заснованої на неухильному падінні граничної продуктивності капіталу. Коли високо обдарована людина очолює підприємство, вона швидко множить його капітал [4, с. 451]. При всій важливості даної констатації вона далеко не в повній мірі розкриває зроблене А. Маршалом, а тому виникає потреба більш широко опрацювати той матеріал, який міститься в першому тому «Принципів економічної науки».

Формулювання цілей статті. Реалізація цього завдання і складає мету даної публікації з висвітленням окремих сторін історії виникнення закону спадної віддачі додаткових витрат.

Виклад основного матеріалу. Щодо безпосередньої позиції А.Маршала щодо закону спадної віддачі, то характеристику її вважаємо за доцільне почати з того, що він констатує пріоритет Тюрго у формулюванні цього закону. Він зокрема констатує: «Закон спадної віддачі неминуче повинен був займати уми мислячих людей у всіх густонаселених країнах. Вперше його чітко сформулював Тюрго, а його головні області застосування були розвинуті Рікардо [5, с. 245]. Таке твердження важливе з огляду на те, що воно ще раз підтверджує націленість А. Маршала на узагальнення досягнень інших науковців. Крім того, воно знімає певну неоднозначність у трактуванні ролі Тюрго у формулюванні цього закону, яка має місце в підручниках з історії економічних учень

(теорій). Так, В.Д. Базилевич вважає, що А. Тюрго здійснив першу в історії економічної думки спробу сформулювати закон спадної родючості ґрунтів, згідно з яким кожне додаткове вкладення капіталу (праці) у землю пов'язане із зменшенням віддачі [1, с. 171]. А в завершеному вигляді з вказівкою на виявлення певної тенденції формулювання закону пов'язується з ім'ям Т. Мальтуса, який стверджував, що зниження окупності додаткових витрат не в змозі компенсувати технічний прогрес та зміни технології, які здійснюються в сільському господарстві занадто повільно. А потім робиться висновок: «Виявлена Т. Мальтусом тенденція отримала назву закону «спадної родючості ґрунтів», який став прообразом фундаментального економічного закону спадної граничної продуктивності [1, с.222].

До надання пріоритету Тюрго формулюванні розглядуваного закону в завершеному виді також схиляється В.О. Сивоконь, стверджуючи, що слід особливо підкреслити: Тюрго фактично сформулював принципи спадної віддачі від капіталу. За неодноразових витрат рівних кількостей капіталу на оброблення даної ділянки землі, спочатку ми будемо отримувати все більшу кількість продукції, але потім цей приріст почне зменшуватися [2, с. 115].

С.М. Злупко не відмітивши спеціально ролі Тюрго у формулюванні закону спадної дохідності у розділі навчального посібника, присвяченого цьому вченому, в іншому місці стверджував, що саме Тюрго у 1767 р. зрозуміло виразив принципи спадної дохідності, за ким Рікардо мав нагоду дуже рано ознайомися. Вест і Мальтус у 1815 р. незалежно використали цей принцип як базу теорії ренти [4, с. 235].

Таким чином, Мальтус як і Вест, висловлювали свої міркування відносно змісту закону спадної дохідності додаткових витрат пізніше від Тюрго, що і дає підстави стверджувати, в тому числі А. Маршалу, про його пріоритет у його формулюванні.

Відносно позиції самого А. Маршала в цьому питанні, то вона чітко визначена у першому параграфі третьої глави, який починається такою констатацією: закон або формулу тенденції спадної віддачі можна сформулювати таким чином і далі дається

розгорнута характеристика закону. У даному випадку крім суто змістовних моментів, пов'язаних з визначенням закону, увагу привертає та обставина, що А. Маршал вважає можливим ототожнювати закон і тенденцію в понятійному плані. У теперішній час відносно тенденції таке твердження відсутнє, в крайньому разі якщо виходити з трактовки даного поняття в словниках.

Так, в сучасному економічному словнику визначено два підходи до визначення змісту цього поняття: 1) виявлені в результаті економічного аналізу спостерігаємі стабільні співвідношення, якості притаманні економічній системі; 2) спрямованість економічних процесів, яка склалася під впливом сукупності чинників [6, с.341]. Але якщо тенденції

притаманний стійкий характер, то можна вважати, що вона виступає формою прояву закону з врахуванням того, що в сфері економіки закони на відміну від ряду законів природи виступають як закони-тенденції.

Щодо безпосереднього трактування змісту закону спадної віддачі, то воно знайшло в А.Маршала такий вираз: «Кожне збільшення капіталу і праці, які вкладаються в обробку землі, породжує в цілому пропорційно менше збільшення кількості продукту, що при цьому отримується, якщо тільки вказане збільшення не співпало в часі з удосконаленням агротехніки» [5, с. 220].

В таблиці 1. Наведено визначення закону спадної віддачі яке було дано також А Тюрго та К. Макконнелл і С. Брю.

Таблиця 1

Трактування закону спадної віддачі авторами

Автор	Трактування
А. Тюрго	За неодноразових витрат рівних кількостей капіталу на оброблення даної ділянки землі, спочатку ми будемо отримувати все більшу кількість продукції, але потім цей приріст почне зменшуватися
А. Маршалл	Кожне збільшення капіталу і праці, які вкладаються в обробку землі, породжує в цілому пропорційно менше збільшення кількості продукту, що при цьому отримується, якщо тільки вказане збільшення не співпало в часі з удосконаленням агротехніки
К. Макконнелл і С. Брю	Послідовне додавання перемінного фактора (наприклад, праці) до постійного ресурсу (наприклад, капіталу або землі) призводить до того, що граничний продукт починаючи з певного моменту зменшується

А. Маршалл вважає, що землероб повинен розраховувати, яка площа оброблюваної землі забезпечить йому найбільшу віддачу [5, с. 221]. Далі він показує, що зростаюча віддача може частково відбуватися із удосконаленням форм організації виробництва, а також внаслідок того, що коли земля дуже слабо обробляється, фермерським посівам можуть сильно зашкодити бур'яни. Ці міркування спонукали А Маршала розглянути в останній главі першої книги можливість прояву закону зростаючої віддачі, який він формулює таким чином: зростання обсягу затрат праці і капіталу зазвичай веде до удосконалення організації виробництва, що підвищує ефективність використання праці і капіталу. Причому таке твердження супроводжується таким розміркуванням: в той

час, як роль, яку відіграє у виробництві природа, виявляє тенденцію до зменшення віддачі, роль, яку відіграє в ньому людина виявляє тенденцію до зростання віддачі.

Заключний висновок, до якого приходять А. Маршал полягає в тому, що дія законів зростаючої і спадної віддачі може врівноважуватися, що веде до виникнення закону постійної віддачі, внаслідок чого збільшення обсягу витрат праці, а також інших витрат веде до пропорційного збільшення обсягів виробництва продукції [5, с. 405]. Одночасно він констатує, що у виробництві пшениці і шерсті друга тенденція майже безмежно переважає у старій країні, а у виробництві муки можливий прояв першої тенденції, особливо в тому випадку, коли підприємства, які їх виробляють, не досягли

великих масштабів виробництва і збільшення масштабів виробництва і покращення на цій основі організації виробництва може дати значний ефект. Таким чином, закони зростаючої і постійної віддачі, як їх розглядає в цій главі А. Маршалл, не пов'язані безпосередньо з додатковими вкладеннями на одиницю земельної площі.

Повертаючись до розгляду А. Маршаллом тих варіантів, коли додаткові витрати пов'язуються із землею, вважаємо за доцільне звернути увагу на ту роль, яку він надає ініціативі та розуму фермерів як чинникам підвищення ефективності витрат. У зв'язку з цим він констатує, що навіть у такій передовій за розвитком землеробства країні, якою є Англія, є багато земель, обробка яких незадовільна. І якщо вміло прикласти до них подвоєний обсяг того капіталу і праці, які прикладаються тепер, з них можна було б отримати продукт, величина якого більш ніж удвічі перевищує теперішній. І далі він робить висновок, який в повній мірі зберігає свою актуальність до теперішнього часу: «Дуже можливо, що праві ті, хто вважає, що якби всі англійські фермери були в такій же мірі здібні, розумні і енергійні, як кращі з них, вони могли б з вигодою застосувати вдвоє більше праці і капіталу, ніж тепер [5, с. 222]. Дане положення є ще одним, додатковим свідченням того, що А. Маршалл, підкреслюючи незворотність дії закону спадної віддачі при збільшенні витрат на одній і тій же земельній ділянці, разом з тим стверджував: така ситуація є типовою у випадку, коли не використовуються наявні можливості більш раціонального використання ресурсів. Важливо також підкреслити, що в іншому місці третьої глави першого тома своєї праці він знову підкрес-

лює, що застосування додаткового капіталу і праці до землі буде давати пропорційно менший приріст продукції, якщо одночасно не зросте майстерність землероба [5, с. 223].

При аналізі ефективності додаткових витрат А. Маршалл використовує запропоноване Джеймсом Міллем термін – дозу витрат праці і капіталу [5, с. 223]. У іншому місці праці він показує як розраховується величина цих дох, підкреслюючи, що у їх розмір не включається вартість самого капіталу. Дане положення він ілюструє таким прикладом: «... коли кажуть, що фермер веде господарство з капіталом 10 ф. ст. на акр, сюди входить все, що є в його розпорядженні на фермі, однак сукупний обсяг доз праці і капіталу, які використовуються на фермі, скажімо, на протязі року, включає не всю вартість основного капіталу, такого як машини і коні, а лише вартість його використання [5, с. 245]. Таким чином, А. Маршалл орієнтується на використання поточних витрат при визначенні їх величини в розрахунку на одиницю земельної площі, що має велике значення.

Висновки. Ввикладене дає підстави для декількох висновків. По-перше, у А. Маршала не викликало сумнівів наявність розглядуваного закону. По-друге, він, як і попередники, пов'язував його дію з сільським господарством, а ще точніше – з землеробством. По-третє, ним не виключалася можливість того, що удосконалення агротехніки може нейтралізувати дію закону. Більше того, ним не виключається можливість такого варіанту, коли на фоні недостатньої обробки земельної ділянки внаслідок обмеженої кількості праці і капіталу їх додаткові вкладення можуть давати зростаючу віддачу.

Список літератури.

1. Історія економічних учень: підручник. Ч. 1 / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2006. – 582 с.
2. Історія економічних теорій: підручнику / О.Ю. Амосов, В.О. Сивоконь, В.Л. Мінешко та ін: за заг. ред. О.Ю. Амосова, В.О. Сивоконя. – Х.: Вид. ХАРПУ НАДУ. - «Магістр»- 2010. - 448 с.
3. Баумоль У. Чего не знал Альфред Маршалл: вклад XX столетия в экономическую теорию / У.Баумоль // Вопросы экономики. – 2001. - № 2. - С. 48-56.
4. Злупко С.М. Історія економічної теорії: підручник. – К.: Знання, 2005. – 719 с.
5. Маршалл А. Принципи економічної науки. Т.1. / Маршалл А. - М.: Прогресс. – 415 с.
6. Райзберг Б.А.. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 479 с.

Bozhko M. V. Alfred Marshall and the law of diminishing returns of additional costs.

Summary.

It is emphasized that the laws effect in the economy are treated as, firstly, revealed observed stable proportions in the result of economic analysis, qualities inherent in the economic system, secondly, orientation of the economic processes which developed under the influence of set of factors. If the trend has sustainable nature, we can assume that it is a form of manifestation of the law given the fact that in the sphere of economy laws serve as laws-tendencies in contrast to a number of the laws of nature.

The conclusion made by A. Marshall has a great importance. This conclusion is that the laws effects of increasing and diminishing returns can be balanced and it leads to the emergence of the law of constant returns. The result is the increase of labor costs and other costs leading to a proportional increase in production volumes. At the same time he says that, the second trend almost infinitely prevails in the old country in the production of wheat and wool, and manifestation of the first trend may be in the production of flour, particularly in the case where the enterprises that produce it, have not reached large-scale production and increasing of production scale and improvements on the basis of the production organization can have a significant impact. Thus, the laws of increasing and constant returns, as A. Marshall considers, do not directly relate to additional investments per unit of land area.

Conclusions. A. Marshall has no doubt regarding the existence of this law. He connected its effect with agricultural industry and more precisely with farming. He didn't exclude the possibility that development of agricultural technology may neutralize the law effect.

Key words: costs, diminishing returns, constant returns, law, regularity, efficiency